

15. *Лингарт Г.* Действительно ли завещание под отлагательным условием? // Вестник сов. юстиции. – 1925. – № 12. – С. 470.
16. *Бродский Л.* Спорные вопросы наследственного права // Вісник рад. юстиції. – 1925. – № 12. – С. 470 – 471.
17. *Серебровский В. И.* Избранные труды. – М.: Статут, 1997. – 567 с.
18. *Антимонов Б. С., Граев К. А.* Советское наследственное право. – М.: Госюриздат, 1953. – 264 с.
19. *Гордон М. В.* Наследование по закону и по завещанию. – М.: Юрид. лит., 1967. – 120 с.
20. *Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України: В 4-х т. / А. Г. Ярема, В. Я. Карабань, В. В. Кривенко, В. Г. Ротань.* – Т. 3. – К.: А.С.К.; Севастополь: Ін-т юрид. дослідж., 2005. – 928 с.
21. *Цивільний кодекс України : коментар / За заг. ред. Є. О. Харитонова, О. М. Калітенко.* – Одеськ. нац. юрид. акад. – Одеса.: Юрид. літ., 2003. – 1079 с.
22. *Заїка Ю. А.* Составление завещания под отлагательным условием // Право: теория и практика. Фонд прав. исслед. РФ. – 2002. – № 12. – С. 32 – 35.
23. *Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд: Наук.-практ. посіб. / За заг. ред. С. Я. Фурси.* – К.: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2007. – 1216 с.
24. *Заїка Ю. О.* Спадкове право: становлення і розвиток. Монограф. 2-е вид. – К.: КТН, 2007. – 288 с.
25. *Заїка Ю. А.* Юридическая и фактическая осуществимость завещания с условием // Цивилистическая процессуальная мысль. Межд. сб. науч. статей. Выпуск 2 / Под ред. С. Я. Фурсы. – К.: ЦУЛ, 2013. – С. 247–252.
26. *Фурса С. Я., Фурса Є. І.* Спадкове право. Теорія і практика: навч. посіб. – К.: Атіка, 2002. – 496 с.
27. *Ромовська З. В.* Українське цивільне право. Спадкове право: підруч. – К.: Алерта, 2009. – 264 с.

The article is devoted history of becoming and development in the domestic inherited legislation of institute of testament with a condition. Nature of testament is described with a condition, the vidkladal'ni and resolutive terms of testament are considered and them legal and actual feasibility.

Стаття посвящена історії становлення і розвитку в отечественном наследственном законодательстве института завещания с условием. Охарактеризована природа завещания с условием, рассмотрены отлагательные и отменительные условия завещания и их юридическая и фактическая осуществимость.

ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ СПОЖИВАЧІВ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ ЗА ДОГОВОРОМ СТРАХУВАННЯ

Гльченко Г. О.,

*старший викладач кафедри цивільного права та процесу УДУФМТ,
здобувач НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

Статтю присвячено проблемам застосування такого способу захисту прав споживачів страхових послуг як відшкодування збитків. Аналізується, що саме можна вважати збитками та які з них відшкодовуються за договором страхування. Акцентується увага на проблемі визначення розміру збитків, що підлягають відшкодуванню.

Ключові слова: спосіб захисту, відшкодування збитків, страхове відшкодування, споживач страхової послуги.

Здійснення захисту прав споживачів страхових послуг та усунення порушення їхніх прав відбувається внаслідок застосування закріплених законодавством чи договором способів захисту порушеного цивільного права.

Актуальність дослідження даної проблематики обумовлюється тим, що, за загальним правилом, у разі порушення цивільного права чи інтересу у потерпілої особи виникає право на застосування того чи іншого способу захисту, який залежить від виду порушення та наявності чи відсутності між сторонами зобов'язальних правовідносин.

Так, у страхових правовідносинах, як різновиду зобов'язальних правовідносин, нерідко виникають випадки невиконання чи неналежного виконання сторонами своїх обов'язків за договором страхування. І, як результат, одна зі сторін зазнає збитків. В нашій статті акцентується увага на тих збитках, які зазнає саме споживач страхової послуги, а не страховик. Тому, відповідно, й питання щодо відшкодування збитків розглядаються як спосіб захисту прав споживачів страхових послуг у разі невиконання чи неналежного виконання страховиком своїх обов'язків за договором страхування.

Метою даної статті є на основі аналізу практики застосування законодавчих та договірних норм, що регулюють страхові відносини, по-перше, сформулювати рекомендації щодо порядку здійснення споживачами страхових послуг такого способу захисту їх прав як відшкодування збитків, по-друге, надати пропозиції щодо вдосконалення відповідних законодавчих положень.

Проблемні питання відшкодування збитків як способу захисту цивільних прав досліджувалися у працях Л. М. Баранової, І. Е. Берестової, Т. С. Ківалової, В. Д. Примака, З. В. Ромовської, І. В. Спасибо-Фатєєвої, А. В. Янчука. Окремі аспекти встановлення розміру збитків у страхових правовідносинах наведені Я. М. Романюком в аналізі судової практики розгляду цивільних справ, що виникають із договорів страхування. Проте в цих працях не міститься узагальнюючого та системного підходу до з'ясування, що саме є збитками споживачів страхових послуг за договором страхування та в якому обсязі та розмірі вони можуть відшкодуватися.

Одним із найбільш поширених способів захисту, що застосовується споживачами страхових послуг, є відшкодування збитків, передбачений у п. 8 ч. 2 ст. 16 ЦК України. Цей спосіб захисту може застосовуватися як самостійно, так і поєднуватися з іншими вимогами, наприклад, з позовами про спонукання до виконання договірної обов'язку або розірвання договору у зв'язку з невиконанням чи неналежним виконанням його іншою стороною.

При цьому слід зазначити, що більша частина позовів, які подаються споживачами страхових послуг, стосується їх вимог щодо стягнення зі страховика страхового відшкодування. Однак, коли йдеться про відшкодування збитків, то, перш за все, слід з'ясувати, що саме вважається *збитками* за договором страхування. Також слід звернути увагу на співвідношення таких понять як «школа» та «збитки».

На думку З. В. Ромовської, різниця в цих поняттях полягає у сфері їх застосування. Якщо негативні майнові наслідки виникли в результаті невиконання договору, то використовується термін «збитки». Якщо ж вони виникли не у зв'язку з договором (завдання шкоди здоров'ю, смерть тощо), то використовується термін «школа» [2, с. 572].

Інші автори (В. Т. Смирнов, А. А. Собчак) вважають, що *школа* – це родове поняття негативних майнових наслідків правопорушення, а *збитки* – це грошова оцінка шкоди [3, с. 58].

Розділяючи наведені вище думки, для досягнення мети даної статті будемо використовувати термін «збитки», розуміючи під ним *грошовий еквівалент негативних майнових наслідків (шкоди), що виникають внаслідок невиконання чи неналежного виконання стороною договору страхування (страховиком) своїх обов'язків*.

Відшкодування негативних майнових наслідків здійснюється за допомогою певних правових засобів, що називаються способами захисту цивільних прав. Загально визнаним способом захисту цивільних прав є відшкодування *збитків*.

На законодавчому рівні визначено, що збитками є *реальні збитки* та *упущена вигода* (ст. 22 ЦК України). Під *реальними збитками* розуміють втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права. *Упущена вигода* – це доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене.

Виникає запитання: на відшкодування яких збитків має право споживач страхової послуги? Відповідаючи на це запитання, слід згадати один із принципів страхування про відшкодування збитків у межах реально заподіяного збитку, відповідно до чого страхове відшкодування не повинно приносити страхувальнику прибуток. Іншими словами: «матеріальне і фінансове становище страхувальника після відшкодування заподіяних збитків повинне бути таким, як і до настання страхового випадку» [4, с. 34].

Тому при здійсненні майнового страхування та настанні страхового випадку споживач має право на відшкодування лише *реальних збитків*, тобто відшкодування втрат, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням свого майна, а також витрат, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права. До цих втрат також можна віднести витрати, понесені страхувальником при настанні страхового випадку щодо запобігання або зменшення збитків, якщо це передбачено умовами договору. Відшкодування цих витрат є обов'язком страховика відповідно до п. 4 ст. 20 Закону України «Про страхування».

Тому всупереч положенню ч. 3 ст. 22 ЦК України, відповідно до якого встановлено загальне правило про повне відшкодування збитків, що передбачає відшкодування не тільки реальних збитків, а й упущеної вигоди, судова практика розгляду цивільних справ, що виникають з договорів страхування, не містить прикладів задоволення вимог з приводу відшкодування упущеної вигоди.

Як слушно з цього приводу зазначає Л. М. Баранова, відмова у задоволенні вимог позивача про відшкодування упущеної вигоди має стандартне мотивування, що «позивачем не обґрунтовані та не доведені підстави для нарахування збитків у вигляді упущеної вигоди» [1, с. 260].

Підтвердженням тези про те, що упущена вигода фактично не відшкодовується в межах договірних відносин, є сучасна судова практика.

Так, відповідно до ч. 3 Оглядового листа Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства у справах, в яких заявлено вимоги про відшкодування збитків» від 14.01.2014 № 01-06/20/2014 у вирішенні спорів про відшкодування збитків у вигляді упущеної вигоди суди мають дослідити, чи могли такі збитки бути реально понесені кредитором та чи вживав кредитор заходів щодо їх відшкодування. Пред'явлення вимоги про відшкодування неодержаних доходів (упущеної вигоди) покладає на кредитора обов'язок довести, що ці доходи (вигода) не є абстрактними, а дійсно були б ним отримані. Позивач має довести також, що він міг і повинен був отримати визначені доходи, і тільки неправомірні дії відповідача стали єдиною і достатньою причиною, яка позбавила його можливості отримати прибуток [5].

Стосовно упущеної вигоди, то цей вид збитків може бути застрахований окремим договором страхування чи передбачений окремим пунктом у договорі страхування та, як правило, за такими договорами страхувальниками виступають суб'єкти підприємницької діяльності. В такому випадку втрачена вигода – це недоотримані доходи від здійснення підприємницької діяльності, які були б отримані у звичайних умовах обороту, якби право не було порушене іншою особою. Оскільки основна мета підприємницької діяльності – це отримання прибутку, то головний ризик, від якого могли б страхуватися суб'єкти підприємницької діяльності, це ризик неодержання упущеної вигоди, тобто недоотримання очікуваного доходу. Водночас слід констатувати те, що з різних причин цей сегмент страхового ринку на даний час не набув значного поширення, тому говорити про масову практику реалізації даного способу захисту поки немає достатніх підстав.

Таким чином, за договором страхування споживач страхової послуги має право на відшкодування реальних збитків, які за договором підпадають під страхове відшкодування.

Водночас слід звернути увагу, що йдеться про збитки, які завдані споживачу страхових послуг саме страховиком, наприклад, внаслідок не виплати останнім страхового відшкодування, а не іншою третьою особою (заподіювачем шкоди, винною особою). Між споживачем страхової послуги та заподіювачем шкоди у даному випадку виникають деліктні правовідносини, за якими винна особа теж повинна відшкодувати завдану нею шкоду. Однак й страховик може завдати збитків споживачу страхової послуги, однак ці негативні майнові наслідки виникають у споживача страхової послуги вже внаслідок неналежного виконання своїх договірних обов'язків.

Стосовно останнього, слід наголосити на тому, що між страховиком і споживачем страхових послуг існують договірні правовідносини, за якими відшкодування страховиком збитків за шкоду, завдану третьою особою, не є мірою цивільно-правової відповідальності страховика, а є його договірним обов'язком. Тобто, відшкодовуючи споживачу шкоду, страховик лише виконує свій договірний обов'язок в натурі. У випадках, коли страхова сума не покриває всі збитки споживача страхових послуг, останній має право в межах деліктних правовідносин звернутися з вимогою до заподіювача шкоди про відшкодування тієї суми збитків, що перевищує ліміт відповідальності страховика.

Наступним питанням, яке потребує визначення, є розмір збитків. Чи можна ототожнювати розмір збитків, понесених споживачем страхових послуг, із страховим відшкодуванням?

На практиці обов'язок довести наявність та розмір збитків покладається на позивача (в даному випадку – споживача страхової послуги). Розмір збитків, що відшкодовуються, у випадку порушення договору страхування залежить від ступеня його виконання (невиконання чи неналежного виконання обов'язків) та від додаткових вимог споживача страхової послуги, що можуть бути заявлені разом із вимогами про стягнення страхового відшкодування.

Наприклад, якщо страхове відшкодування не сплачується (страховик не виконує своє зобов'язання), а страхувальник не втратив свого інтересу та не бажає достроково припинити дію договору страхування, то окрім вимог страхувальника щодо стягнення страхового відшкодування ще можуть додаватися вимоги про стягнення збитків за прострочення виконання зобов'язання. Відповідно до ч. 2 ст. 625 ЦК України боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

Я. М. Романюк висловлює таку правову позицію, що «проценти річних, так само як і інфляційні втрати на суму боргу, входять до складу грошового зобов'язання і на відміну від пені не є санкцією за порушення грошового зобов'язання, а виступають способом захисту майнового права та інтересу, який полягає у відшкодуванні матеріальних витрат кредитора від знецінення грошових коштів унаслідок інфляційних процентів і отриманні компенсації (плати) від боржника за користування отриманими ним грошовими коштами, належними до сплати кредиторіві, а тому ці кошти нараховуються незалежно від вини боржника та незалежно від сплати ним неустойки (пені) за порушення виконання зобов'язання» [6, с. 25].

У випадку, коли споживач страхової послуги прийняв неналежне виконання, то відшкодуванню підлягають відновлювальні збитки, що відшкодовують витрати споживача на виправлення недоліків виконання.

Таким чином, до складу збитків, на відшкодування яких має право споживач страхової послуги за договором страхування, можна віднести:

- 1) реальні збитки (прямі збитки, які покладаються в основу визначення розміру страхового відшкодування);
- 2) упущена вигода (лише у випадках, коли це передбачено умовами договору страхування);
- 3) витрати, понесені страхувальником при настанні страхового випадку щодо запобігання або зменшення збитків;
- 4) інфляційні втрати на суму боргу;
- 5) три проценти річних від простроченої суми.

Окремо хотілося б звернути увагу на формулювання ч. 2 ст. 625 ЦК України, яке залишає страховику можливість встановити в договорі страхування інший розмір процентів річних від простроченої суми. У більшості договорів страхування ця норма не відображається. Її, як правило, замінює передбачена у договорі міра цивільно-правової відповідальності, яка за невиконання чи неналежне виконання обов'язків покладає на страховика (чи на обидві сторони договору) цивільно-правову відповідальність у формі сплати пені. Однак зараховувати пеню до складу збитків, що відшкодовуються споживачу страхових послуг, на нашу думку, було б неправильно, оскільки пеня виступає в такому випадку як міра цивільно-правової відповідальності, що спонукає страховика швидше виконувати свій обов'язок.

Викладене вище дає підстави для висновку про те, що норми, які регулюють питання відшкодування збитків споживачам страхових послуг за договором страхування, містяться у своїй більшості у ЦК України (ч. 2 п. 8 ст. 16, ст. 22, ч. 2 ст. 625, п. 3 та п. 4 ч.1 ст. 988), тоді як в Законі України «Про страхування» йдеться лише про сплату страхової виплати або страхового відшкодування та сплату неустойки.

Враховуючи, що в законодавстві відсутній системний підхід у визначенні хоча б мінімального переліку проявів збитків, які може зазнати споживач страхової послуги в результаті невиконання чи неналежного виконання своїх обов'язків страховиком, пропонуємо закріпити цей перелік в Законі України «Про страхування».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Баранова Л. Н. Возмещение имущественного вреда // Харьковская цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов: монография / И. В. Спасибо-Фатеева, М. Н. Сибилев, В. Л. Яроцкий и др. Под общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. – Харьков: Право, 2014. – 672 с.
2. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Загальна частина Академічний курс: підручник / З. В. Ромовська. – 3-тє вид., доп. – К.: ВД «Дакор», 2013. – 672 с.
3. Смирнов В. Т. Общее учение о деликтных обязательствах в советском гражданском праве: учеб. пособие / В. Т. Смирнов, А. А. Собчак. – Л.: ЛГУ, 1983. – 152 с.
4. Правове регулювання страхової діяльності: навч. посіб. / О. П. Гетманець, О. М. Шуміло, Т. В. Колеснік та ін.; за ред. О. П. Гетманець, О. М. Шуміла. – 2-ге вид., зі змінами. – Х.: Право, 2014. – 400 с.
5. Лист Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства у справах, в яких заявлено вимоги про відшкодування збитків» від 14.01.2014 № 01-06/20/2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0020600-14>.
6. Романюк Я. М., Мельник З. П. Судова практика розгляду цивільних справ, що виникають з договорів страхування // Вісник Верховного Суду України. – 2011. – № 8 (132). – С. 12 – 28.

The article is devoted to the problems of this method of protection of rights of consumers of insurance services as compensation. Analyses that can be considered a loss and which of them shall be indemnified under the insurance contract. Focuses on the problem of determining the amount of losses subject to compensation.

Статья посвящена проблемам применения такого способа защиты прав потребителей страховых услуг как возмещение убытков. Анализируется, что именно можно считать убытками и какие из них подлежат возмещению по договору страхования. Акцентируется внимание на проблеме определения размера убытков, подлежащих возмещению.